

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.11.57-76>

УДК: 327

© Ігор Чарських¹

ІНКОРПОРОВАНИЙ МЕЙНСТРИМОМ: КОНСТРУКТИВІЗМ В ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

В статті міститься критичний огляд соціального конструктивізму в теорії міжнародних відносин з метою з'ясувати сутність, особливості та суперечливість конструктивістського підходу до аналізу світової політики, виявити, наскільки соціальний конструктивізм справляється з основними функціями суспільствознавчої теорії, оцінити продуктивність та подальші перспективи соціологізації теоретизування в науці про міжнародні відносини.

Встановлено, що популярність соціального конструктивізму у західній політології початку XXI століття пов'язана не стільки з переконливим переосмисленням його представниками домінуючих в теорії міжнародних відносин доктрин, а насамперед з різкими змінами у світовій політиці по закінченню холодної війни, які мейнстрімними парадигмами не були спрогнозовані та переконливо пояснені.

Розглянуто основні концепти, якими оперує соціальний конструктивізм. Шлях до розуміння змін, дій і поведінки акторів на міжнародній арені лежить, на думку конструктивістів, через осмислення інтросуб'єктивності ключових елементів глобальної політики, а також державних ідентичностей та суспільних норм, сполучення яких формує інтереси. Головним внеском конструктивізму в аналітику МВ вважається теоретизування навколо дихотомії структура–агентність, яке призводить до висновку, що міжнародна анархія не є неминучою чи незмінною.

Практична розробка військово-політичних доктрин провідних акторів глобальної політики враховує ті аспекти міжнародних відносин, якими переймається соціальний конструктивізм. Зокрема,

---

¹ Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Донецького національного університету імені Василя Стуса (Вінниця). E-mail: icharsk@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5363-243X>

традиційне стратегічне стримування намагаються посилити формуванням у потенційного чи актуального супротивника уявлення про менші переваги агресії порівняно зі стриманістю, належне сприйняття суперником бойової надійності актора та партнерів; їх уявлень про власну здатність контролювати ризик ескалації, а також їх погляд на те, як буде розвиватися ситуація.

Спромігшись заявити про себе, соціальний конструктивізм заради визнання серед дослідників і практиків міжнародних відносин був змушений децю вгамувати свій первісний онтологічний радикалізм. Наголошується, що після відмови від власної гносеології, набору основних тез канонічного конструктивізму бракує оригінальності, а як основа емпіричної дослідницької програми він зазвичай зазнає невдачі. На конкретних прикладах показано, що умовиводи конструктивістів, як правило, підтверджують чи дублюють висновки представників інших парадигм, здебільшого (нео)лібералізму. Це стосується державоцентризму, концептуалізації міжнародної дійсності не як системи, а як суспільства, аналогії поведінки держави з поведінкою індивіда, фактичної солідаризації з концепцією м'якої сили тощо.

Соціальний конструктивізм з акцентом на соціологізації аналізу має чималий евристичний потенціал, на який сподіваються ініціатори оновлення конструктивізму, але говорити про нього як про самостійну теорію та один з трьох основних стовпів науки про міжнародні відносини ще зарано.

Ключові слова: соціальний конструктивізм, теорія міжнародних відносин, інтерсуб'єктивність, державна ідентичність, варіативність анархії, неоконструктивізм.

Incorporated by the Mainstream: Constructivism in the Theory of International Relations

The article contains a critical surveying of social constructivism in the theory of international relations with the aim of clarifying the essence, peculiarities and contradictions of the constructivist approach to the analysis of world politics, to find out how social constructivism copes with the main functions of social science theory, to evaluate the productivity and further prospects of the sociologization of theorizing in the science of international relations.

It is substantiated that the popularity of social constructivism in Western political science at the beginning of the 21st century is not so much related

to the convinced reinterpretation of the dominant theoretical doctrines by its representatives, as to the sharp changes in world politics after the end of the Cold War, which were not predicted and convincingly explained by mainstream paradigms.

The main concepts used by social constructivism are considered. According to constructivists, the way to understanding changes, actions and behavior of actors in the international arena lies through understanding the intersubjectivity of key elements of global politics, as well as state identities and social norms, the combination of which forms interests. The main contribution of constructivism to international analysis is the theorizing around the structure–agency dichotomy, which leads to the conclusion that international anarchy is not inevitable or immutable.

The practical development of the military-political doctrines of the leading actors of global politics takes into account those aspects of international relations that social constructivism is concerned with. In particular, traditional strategic deterrence is tried to reducing a competitor's perception of the benefits of aggression relative to restraint, as well as to forming the opponent's proper perception of the combat reliability of the actor and partners; their perceptions of their own ability to control the risk of escalation.

59

Having managed to assert itself, social constructivism, for the sake of recognition among researchers and practitioners of international relations, was forced to somewhat moderate its original ontological radicalism. It is emphasized that after abandoning its own epistemology, the set of basic theses of canonical constructivism lacks originality, and it usually fails as a basis for an empirical research program. Concrete examples show that the conclusions of constructivists, as a rule, confirm or duplicate the conclusions of representatives of other paradigms, mostly (neo)liberalistic by origin. This refers to state-centrism, the conceptualization of international reality not as a system, but as a society, the analogy of state behavior with the behavior of an individual, making common cause in fact with soft power concept etc.

Social constructivism with an emphasis on the sociologization of analysis has considerable heuristic potential, which the initiators of the renewal of constructivism hope for, but it is too early to talk about constructivism as an independent theory and one of the three main pillars of the science of international relations.

Keywords: social constructivism, theory of international relations, intersubjectivity, state identity, variability of anarchy, neoconstructivism.

Постановка проблеми. Соціальному конструктивізму – наймолодшій з парадигм в теорії міжнародних відносин (ТМВ) – вже тридцять п'ять років. Зародившись наприкінці холодної війни і почавши входження до науки про міжнародні відносини зі знакової книги Ніколаса Онуфа «Світ нашого творення» (1989), конструктивізм набув канонічного вигляду в публікаціях Александра Вендта (1992-1999), пережив пік популярності в першому десятилітті ХХІ ст., розгалужився у декілька напрямків і, не спромігшись створити переконливих емпіричних досліджень, не розробивши корисного набору інструментів для розуміння ключових тем світової політики та регіональної динаміки, на тлі загострення міжнародної обстановки початку 2020-х почав втрачати прихильників у боротьбі з іншими теоріями за вплив у дисципліні.

Якщо теорією називаємо систему основних ідей у тій чи іншій галузі знань, то ТМВ – це сукупність найважливіших знань про природу, характер функціонування й процес розвитку міжнародних відносин. В об'єкт ТМВ входить усе розмаїття міжнародних феноменів і проявів, а предметом виступають засоби розуміння та інструментарій аналізу міжнародної політики. Від того, який теоретичний підхід домінує в науці про міжнародні відносини, багато в чому залежить, під яким кутом зору, через які окуляри дивляться на світ, події і процеси в ньому політики, їх радники, журналісти, лідери громадської думки і в цілому суспільства тих чи інших країн.

Ось чому так важливо розібратися природі новоявленого підходу, який, зі слів його послідовників, кидає виклик традиційно основним теоріям в науці про міжнародні відносини – політичному реалізму та (нео)лібералізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У західних підручниках з ТМВ конструктивізму останнім часом відводяться спеціальні розділи, де описані, щоправда, не стільки постулати самого конструктивізму, скільки те, з чим його адепти не згодні у побудовах інших теоретичних парадигм. Типовий приклад – фундаментальний оксфордський підручник з міжнародних відносин під редакцією Джона Бейліса та ін., в якому змістовна глава про соціальний конструктивізм авторства Майкла Барнетта постійно з'являється з п'ятого видання (2011) до останнього восьмого (2019).

Самі конструктивісти, описуючи власну парадигму, донедавна полюбили наголошувати на чисельному прирості прихильників

соціального конструктивізму серед дослідників світової політики та зростанні питомої ваги конструктивістських статей у провідних журналах, яка збільшилася з нуля на рубежі 80-х – 90-х до 10% у 2006 і понад 20% у 2012 (Zarakol, 2017:75). Характерними при цьому є ремствування з приводу того, що в університетському викладанні ТМВ на Заході конструктивізму приділяється недостатньо уваги (в середньому 11% аудиторного часу проти 25% для реалізму та 22% для лібералізму) (Hayes, 2017:89). Іноді акцентуючи увагу на існуванні різних видів конструктивізму у своєму середовищі (Kubálková, 2019), вони, природно представляють свої досягнення здебільшого з апологетичних позицій, любляючи повторювати заяву Джеффри Чекела про те, що на перетині століть в ТМВ відбувся конструктивістський поворот (Checkel, 1998:326).

Окремі роботи зі змістовною опозицією ідеям соціального конструктивізму виходили два десятки років тому й лише на Заході. Серед них варто відмітити дорікання конструктивістам з боку Річарда Прайса та Кріса Реус-Сміта з приводу спроб запозичань онтології в представників критичної теорії міжнародних відносин (Price and Reus-Smit, 1998) та викриття Майєю Зефусс непослідовності конструктивізму у використанні цієї онтології (Zehfuss, 2002). Особливої уваги заслуговує стаття Дженніфер Стерлінг-Фолкер про теоретичну несамостійність соціального конструктивізму і фактичну підпорядкованість його неолібералізму (Sterling-Folker, 2000).

У присвячених конструктивізму нечисленних вітчизняних наукових публікаціях, авторами яких є М. Кащук, (2012), Т. Стародуб (2012), Н.Романюк та Ю. Сенюк (2015), І. Іщенко та О. Башкеєва (2021), він охарактеризований дуже стисло і, на наш погляд, недостатньо критично.

Метою даної статті є з'ясувати сутність, особливості та суперечливість конструктивістського підходу до аналізу світової політики, виявити, наскільки соціальний конструктивізм справляється з основними функціями суспільствознавчої теорії, оцінити продуктивність та подальші перспективи соціологізації теоретизування в науці про міжнародні відносини.

Виклад результатів дослідження. У Бурхливі зміни світоустрою кінця 80-х-початку 90-х, яких не змогли переконливо пояснити основні на той час конкуруючі теорії міжнародних відносин – (нео)реалізм та (нео)лібералізм – надали шанс на успіх альтернативним

парадигмам, відкрили їм доступ до ширшої аудиторії. Цим шансом краще за інших скористався соціальний конструктивізм, який існував в зародковому вигляді ще до падіння Берлінської стіни.

Конструктивісти почали з заперечення раціоналістичності підходу держав, що обертаються навколо т.зв. «матеріального аспекту». Після розпаду СРСР майбутні класики соціального конструктивізму Ніколас Онуф, Александр Вендт та Фрідріх Кратохвіл заходилися критикувати домінуючі теорії міжнародних відносин, – у першу чергу неореалізм Кеннета Уолца. Їх задача полегшувалася непридатністю неореалізму до пояснення структурних змін. Ба більше – трансформації, які не змінюють полярність міждержавного силового балансу і не долають анархію в міжнародних відносинах, Уолц взагалі не був схильний розглядати як структурні. На думку конструктивістів, хибне розуміння неореалізмом структури міжнародних відносин стало наслідком неуваги до людського фактору у зовнішній політиці. Вони заявляли, що пропонують новий погляд на світ у той час, коли світ як раз і потребував нових способів мислення.

62

Маючи рефлексивну природу, соціальний конструктивізм прийшов у науку про міжнародні відносини з соціології зі своїм порядком денним, зосереджуючись на нематеріальних аспектах міжнародних відносин – саме тих моментах, яких основні ТМВ часто не помічали, – перед усім таких, як роль людської свідомості у міжнародному житті (Ruggie, 1998:856). Бо те, як сконструйовано певне знання, відіграє головну роль у побудові світу (Kubáľková, 2019:24). Відмовляючись від позитивістського раціоналізму на користь рефлексивізму, конструктивізм концептуалізував міжнародну дійсність не як систему, а як суспільство, та намагався досягнути, у який спосіб відбувається соціальне конструювання міжнародної реальності. Особливостями цього процесу він прагнув пояснити глобальні трансформації та регіональні зрушення.

Шлях до розуміння змін, дій і поведінки акторів на міжнародній арені лежить, на думку конструктивістів, через осмислення *інтерсуб'єктивності* (Horf, 1998:173). Якщо політичний реалізм бачить МВ як анархічне міждержавне середовище, в якому межі можливостям його елементів/акторів встановлюються силою інших акторів, а лібералізм фокусує увагу на необхідності інституційних обмежень свавілля діючих одиниць, то конструктивізм визначає рамки діяльності міжнародних акторів/агентів по-іншому. Він наголошує

на таких соціальних елементах світової політики, які народжені взаємодією уявлень акторів про себе та про інших, тобто, – на елементах первісно не матеріальних, а інтерсуб'єктивних. Матеріальне, будучи вторинним, втім, присутнє у такий спосіб, що ідеаційне (уявлюване) включає в себе й матеріальне, оскільки значущість, яка надається матеріальному, по суті соціально сконструйована. Для ілюстрації цієї тези зазвичай наводять вендтівський приклад (Wendt, 1995:73) стурбованості США щодо п'яти ядерних боеголовок на озброєнні Північної Кореї при відсутності занепокоєності щодо п'ятисот ядерних боеголовок у Великобританії (цифри умовні).

Чільне місце у понятійному арсеналі конструктивізму посідає концепт **ідентичності**, під якою мається на увазі самоідентифікація у відносинах з іншими. Ідентичність виникає внаслідок ідей та переконань, які є не просто набором спільних знань, а виступають запорукою віри у правильність певних соціальних засад для спільного розуміння світу. Конструктивісти вважають, що ідентичності є основою інтересів. Саме ідентичності формують інтереси, бо ми не можемо знати, чого ми бажаємо, якщо не усвідомлюємо, хто ми є. Оскільки ідентичності є соціально сконструйованими і виробляються через взаємодії, вони можуть змінюватися, а у відповідності до них змінюватимуться й інтереси (Agius, 2010:91).

Цікавими виглядають спроби соціологічної характеристики міжнародного актора через рольову ідентичність як таку властивість, на підставі котрої інші актори очікують від нього певної поведінки.

Розмаїття ідентичностей зумовлює **варіативність агентності**: актори не обов'язково й далеко не завжди є раціональними. Ця конструктивістська картина різко контрастує зі схемою «подібних одиниць» («білярдних кульок») Св реалізмі, для якого, в принципі, байдуже, якими держави-актори є всередині, бо на міжнародній арені, мовляв, вони поводяться, в принципі, приблизно однаково. За конструктивізмом – навпаки, різнорідні переконання та непостійні ідентичності дають набір різних інтересів, які змінюються, що зумовлює мінливість світової політики.

Отже, не структури формують поведінку соціальних і політичних акторів, а насамперед ідеї, або знання. Виходить, що ідеаційні структури не менш, а більш важливі, ніж матеріальні.

Важливою сферою дослідження в конструктивізмі є **норми**, оскільки вони теж можуть визначати інтереси акторів і бути при-

чинами змін (Palan, 2000:577). Зважаючи на існуючі норми, актори усвідомлюють свої ролі. А це означає, що норми виступають конститутивним чинником. Вони також визначають стандарти належної поведінки, виступаючи т.ч. регулятивним чинником і закріплюючи існуючі ідентичності. А ідентичність впливає при цьому на допустимість вибору засобів учасниками міжнародних відносин. Актори/агенти можуть використовувати існуючі норми як для підвищення престижу, так і для легітимації своїх дій. Держави, наприклад, погоджуються з ухваленням певної міжнародної норми, внаслідок їхньої самоідентифікації як члена міжнародного співтовариства, а також з метою бути асоційованими з певною престижною групою (Finnemore and Sikkink, 2001:397).

Норми є явищем історичним, мають свої життєві цикли, тобто, вони змінюються. На цій підставі логіка міжнародних відносин не може бути незмінною.

64

У наведеній нами трактовці феномену норм конструктивістами криється певна методологічна суперечливість. З одного боку, стартувавши в сфері методології з чіткого розриву з позитивістським раціоналізмом на користь ідеалістського рефлексивізму, перші соціальні конструктивісти дійсно відкривали для дослідників міжнародних відносин можливість під новим кутом зору подивитися на об'єкт своєї зацікавленості. Вкрай пост-позитивістською виглядала теза про міжнародну реальність, яка не існує десь ззовні, чекаючи, коли її відкриють, натомість історично вироблене та культурно пов'язане знання дозволяє людям конструювати реальність, надаючи їй сенс. Однак схильність значної частини конструктивістів вивчати, як норми формують поведінку, змушувала їх повертатися до нібито відкинутого основоположниками «матеріалізму», логіка якого веде до того, що поведінку акторів обумовлює структура, яка визначається співвідношенням сил. Така задача первісних методологічних позицій перетворює конструктивістів на структуралістів, якими є їх основні опоненти – неореалісти.

Для тих, кого конструктивісти сприймають як основних опонентів, а саме – (нео)реалістів, органічною рисою завжди був **державоцентризм**, до якого пристала й ліберальна парадигма з переходом на неоінституціоналістські рейки. Конструктивісти намагалися використовувати різні пояснювальні інструменти, щоби кинути виклик державоцентричному підходу – мейнстріму ТМВ як статичному, ра-

ціонально-егоїстичному тощо (Fierke, 2010:190-191). І, все одно, до державоцентризму змушені фактично приєднуватись, бо при всіх твердженнях про варіативність агентності, під рольовою ідентичністю в конструктивізмі мається на увазі саме властивість держави. У міждержавних відносинах у першу чергу обговорюється легітимність застосування тих чи інших засобів в контексті існування різних норм у різні історичні епохи.

Головним внеском конструктивізму в ТМВ вважається теоретизування навколо дихотомії **структура–агентність**, яке призводить до висновку, що міжнародна анархія не є неминучою чи незмінною. «Анархія — це те, що з неї роблять держави», – проголосив А.Вендт у назві своєї найбільш відомої статті (Wendt, 1992). Це було очевидним відходом від традиційних теоретичних доктрин ТМВ і виглядало претензією на нове розуміння світу. Сполучення різних переконань та практик породжують різні види анархії, а відтак – і різні моделі в організації світової політики. І дійсно, якщо брати приклади з сучасності, конструювання світу, яке відбувалося США та ЄС на підставі спільного світорозуміння, переривалося під час перебування при владі Дональда Трампа. Китай і Росія бачать світовий порядок, що формується, в реалістських традиціях, старі члени ЄС – в лібералістських. США в першій половині президентської каденції Джозефа Байдена спочатку намагалися повернутися у лібералістську площину. Проте напередодні, а особливо з початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, вони перебувають на шляху до усе більш реалістського сприйняття ситуації в світі. З наведених прикладів впливає також, що не тільки свідомість конструює реальність, а суворі матеріальні обставини впливають на ідеаційне, – на погляди людей, тому, що містять речі, які, здавалося б, неможливо й увявити.

Тезу про те, що глибинна структура анархії є ідейно-культурною, а не матеріальною, А.Вендт ілюструє описами (умовних) типів, або «культур», анархії. «**Гоббсівська анархія**» – це ситуація «війни всіх проти всіх», коли виживання серед ворогів залежить виключно від військової сили. «**Локкіанська анархія**» населена суперниками, які взаємно визнають право на суверенітет, але можуть вдаватися до насильства в суперечках. «**Кантіанська анархія**» складається з друзів, які не застосовують насильства у взаємовідносинах, але битимуться спільно проти зовнішньої загрози (Wendt, 1999:298–9).

У продовження цієї схеми напрошується введення гібридних форм. Можлива, наприклад, четверта «культура анархії», коли основні актори виступають в ролях ситуативного друга та ситуативного суперника при тому, що ці ролі чергуються в залежності від обставин, які змінюються. Так, франко-німецькі стосунки характеризуються суперництвом двох держав та їх очільників за лідерство в ЄС. Коли ж треба протистояти надмірному диктату США, чи приструнити когось з центрально-східноєвропейських неофітів, партнерська взаємопідтримка виходить на перший план.

Активно вводячи й розробляючи вищенаведені поняття, конструктивізм серйозно вплинув на категоріальний апарат ТМВ, причому, не завжди однозначно, як впливає з наступних прикладів.

Найбільш вживане поняття «сила» (power) відходить в конструктивістів у тінь, розчиняючись серед інших «матеріальних» чинників.

66 — Обговорюючи норми, конструктивісти досить часто використовують словосполучення «нормативний підхід», розуміючи під цим уважне ставлення дослідника до того, як актори усвідомлюють свої ролі, зважаючи на норми. Традиційно ж у ТМВ нормативний підхід означає активну позицію теоретика щодо міжнародної дійсності. Власні ідеали стосовно її устрою при цьому сприймаються суб'єктом спостереження як норма, а те, що їм не відповідає, – як відхилення від норми, а відтак – підлягає виправленню.

Вендт іноді називає себе ідеалістом, сумує, що запізно відкрив для себе ідеалістів міжвоєнного періоду, але акцент у комплексі їх ідей робить на свій смак, залишаючи центральні тези Вудро Вільсона і К^о про міжнародні організації та колективну безпеку далеко на задньому плані. Між тим, останнім часом відчувається вплив конструктивізму не тільки на теорію, але й на практику міжнародних відносин. Остання версія Стратегії національної оборони США містить доктрину «інтегрованого стримування» де зроблено акцент не на балансі сил чи потенціалі, а на сприйнятті:

Ефективне стримування вимагає від Міністерства оборони брати до уваги те, як суперники сприймають цілі, серйозність намірів та можливості США, їх союзників та партнерів, їхнє сприйняття своєї здатності контролювати ризики ескалації, а також їхні погляди на те, як змінюватиметься ситуація у разі відмови від застосування сили, у тому числі внаслідок дій США, їхніх союзників та партнерів (NDS, 2022:9).

Вплив конструктивізму тут важко заперечити.

Поза сумнівом, конструктивізм став дуже помітним в ТМВ ХХІ століття, найпопулярніший його напрямок увійшов до мейнстріму дисципліни й прихильно був там прийнятий. Проте, чи скористався повною мірою конструктивізм тими можливостями стати повноцінно самостійною теорією, які отримав на межі століть? Відповідь на це запитання, швидше за все, буде негативною. І поясненнями такому висновку слугуватимуть нижченаведені критичні зауваження на його адресу.

По-перше, надихаючись початковими успіхами і згадуючи про них, конструктивісти грішать приписуванням своїй парадигми неіснуючих заслуг. «Треті дебати, включаючи ранніх конструктивістів, – пише, наприклад, Вендулка Кубалкова, – змусили глибше дослідити теорію/філософію знання» (Kubálková, 2019:29). Насправді ж викриття обмежень неореалістського позитивізму під час т.зв. «третьох дебатів» було заслугою Макса Хоркхаймера, Річарда Ешлі та інших представників критичної теорії міжнародних відносин. І конструктивізм, якого на початку 80-х ще практично не існувало, до тих досягнень відношення фактично немає. Перші конструктивісти дійсно сприяли привнесенню цікавих аспектів в онтологію світової політики, але це відбувалося не на початку, а в кінці 80-х.

По-друге, основна течія соціального конструктивізму поступилася своєю найхарактернішою ознакою, щоби бути прийнятою у «вищому світі» ТМВ, зголосившись для цього «втратити обличчя». Варіацій конструктивізму в ТМВ існує чимало, є різні способи їх класифікації, їх оцінка – тема для спеціального дослідження. Зауважимо лише, що конструктивізми, які були радикальніші з точки зору гносеології (наприклад – лінгвістичний конструктивізм Н.Онуфа) не схвалювалися й не популяризувалися громадськістю науки про міжнародні відносини. Натомість, конструктивізм А.Вендта був канонізований в західній ТМВ у якості «істинного» конструктивізму. Як небезпідставно вважають Карін Ферке та Кнуд Йоргенсен, це сталося тому, що Вендт пішов на поступки, погодившись вважати, що конструктивістська соціальна онтологія може бути сумісна з позитивістською епістемологією, в якій «ідентичність» держав ставала надлишковим терміном, бо вона екзогенно надавалася їм матеріальними можливостями структур міжнародних відносин. Поступившись у своїй центральній темі, канонізований конструктивізм не представ-

ляв загрози мейнстріму, бо усі інші його умовиводи або (іноді) містилися логічні вади, або (як правило) підтверджували чи дублювали висновки представників інших парадигм. Канонізований конструктивізм, за виразом Стівена Сміта, «отримав незагрозливу роль допоміжного тлумачника тих речей, які позитивістському мейнстріму важко пояснити» (Smith, 2001; Fierke, 2013:194). Відмова вендтівської версії конструктивізму від онтологічного радикалізму сприяла привабленню ординарних прихильників в обмін на втрату креативних поборників, що мало результатом застій в емпіричних дослідженнях конструктивістського спрямування.

По-третє, не інакше як відчуваючи складнощі у використанні теоретичних напрацювань конструктивізму насамперед в емпіричних дослідженнях, його засновники, підкреслюють свою незацікавленість у прикладних дослідженнях, використанні реального світу для перевірки теорії (Wendt, 2008). Н.Онуф каже, що події його ніколи не надихали (Онуф, 2015). Подібні речі казав узятий теоретичним джерелом світ-системного аналізу Фернан Бродель, стверджуючи, що події – це «пил історії». І було це за кілька десятиліть до Онуфа з Вендтом! Якщо ж не практика для цих авторів є критерієм істинності теорії, тоді що? Немає відповіді. Теоретику властиво захоплюватися масштабним мисленням але в цьому контексті слід зважити на позицію П'єра Бурдьє: теоретичні визначення не мають самі по собі жодної цінності, якщо їх не можна змусити працювати в емпіричному дослідженні.

Четверте впливає з вже наведених прикладів *недостатньої самостійності* конструктивізму, який важко розрізнити з неолібералізмом. Адже після відмови від власної гносеології, набору основних тез канонічного конструктивізму бракує оригінальності. Візьмемо, до прикладу, використовувану в конструктивістському аналізі поведінки держави аналогію з поведінкою індивіда. Оскільки норми та правила формують індивідуальну поведінку, на міжнародному рівні норми та правила можуть формувати структуру та поведінку міжнародних акторів, – твердять конструктивісти. Але те ж саме до них говорили неоліберальні інституціоналісти, розвиваючи ідею міжнародних режимів. Підкріплення введенням аналогії з поведінкою індивіда тезою про можливість виховувати поведінку міжнародних акторів суті справи принципово не змінює. Важливій тезі неолібералів

знайдено підтвердження конструктивізмом, який виконує стосовно неолібералізму допоміжну роль.

Трактування конструктивістами ключового для ТМВ поняття сили в міжнародних відносинах Майклом Барнеттом передано наступним чином: сила – це не тільки здатність одного актора змусити іншого актора робити те, що він не робив би без примусу, але й «вироблення ідентичностей, інтересів і смислів, які обмежують здатність акторів керувати своєю долею» (Barnett, 2017:142). Виглядає як перефразування концепції м'якої сили Джозефа Ная, який аж ніякий не конструктивіст, а завжди був послідовним ліберальним інституціоналістом.

Якщо стисло оцінювати соціальний конструктивізм по тому, як він справляється з функціями теорії, вийде наступна картина. Описуючи, те що є в міжнародних відносинах, конструктивізм розширює традиційний для міжнародних відносин горизонт спостереження. Пояснюючи процеси, він поглиблює нюансоване розуміння соціальних аспектів міжнародного буття. Однак, зауважимо ми, прогнозує туманно і з великою кількістю обмовок та припущень. У підсумку все, як правило, зводиться до того, що якщо вдасться досягти високого рівня розуміння й порозуміння, – все буде добре. Звідси припис актору міжнародних відносин – бути уважним і прогнозованим членом міжнародного суспільства, який, переслідуючи власні інтереси, розуміє й поважає інтереси інших. І прогноз, і припис конструктивізму, як бачимо, нічим не відрізняються від того, що просують неоліберали. Будь-яка теорія в гуманітарній царині є, тією, чи іншою мірою, синкретичною. Але таких компіляторних, як соціальний конструктивізм, – ще треба пошукати!

Чому ж, втім, соціальний конструктивізм сприймається й підтримується в науці про міжнародні відносини? На наш погляд, не в останню чергу тому, що давно усім знайомі реалізм з лібералізмом не те що знавісніли, а виглядають не повною мірою сучасними (див.: Чарських, 2021:13). Критичні ж теорії багатьох авторів відлякують радикалізмом. Натомість конструктивізм нікому й нічому не загрожує, одночасно, мімікуючи під новизну, він залишає певну надію на оновлення й розвиток ТМВ. Наскільки ілюзорна/реальна така надія, залежить від того, чи з'являтимуться надалі на теоретичному ґрунті конструктивізму емпіричні праці подібні до публікації Джеффри Чекела «Ідеї та міжнародні політичні зміни» (Checkel, 1997). На нашу

думку, цей аналіз – чи не єдина конструктивістська праця, яка являє собою успішний досвід прикладної сутнісної публікації. В ній автор на широкому фактологічному матеріалі радянсько-американських відносин доби Горбачова довів, що ідейні конструкції набувають вирішального значення. Будучи чи не єдиним прикладом успішної емпіричної конструктивістської роботи, книга Д.Чекела залишається тим виключенням, яке лише підкреслює правило: конструктивізм як основа для встановлення цілісної соціальної ідентичності дослідника та як дослідницька програма, як правило, зазнає невдачі. Принаймні, поки що.

Не випадково докладаються зусилля для оновлення соціального конструктивізму за рахунок введення в обіг ТМВ таких концептів як реляціоналізм, теорія практики та мережа акторів. З таким набором основних понять в 2022 р. вийшла друком книга Девіда Маккорта «Новий конструктивізм в теорії міжнародних відносин», про яку детальніше напишемо вже в наступній статті. Тут лише зауважимо, що (нео)конструктивісти, як і раніше, намагаються уникати обговорення – чим дійсно є конструктивізм з точки зору його adeptів. На це запитання чіткої відповіді у новітній публікації, як і в текстах конструктивістів-класиків, читач не знайде. Натомість, в різних варіаціях повторюється чим конструктивізм не є. У перелік потрапляє, що це ані теорія, ані підхід, ані перспектива, й запитувати, що таке конструктивізм, мовляв, означає неправильно ставити важливе питання щодо об'єкта, про який йдеться (McCourt, 2022: vi).

Висновки. Наша критика соціального конструктивізму не означає, що роздування його значущості відбувалося на порожньому місці. Як було вище показано, конструктивізм має певні евристичні можливості й потенції. Практична розробка військово-політичних доктрин провідних акторів глобальної політики враховує ті аспекти міжнародних відносин, якими переймається соціальний конструктивізм. Однак у нинішньому вигляді його, все ж, слід із застереженнями вважати окремою самостійною парадигмою в ТМВ. Радше конструктивізм є соціологічним доповненням неоліберального інституціоналізму. Перспективи його розвитку непевні внаслідок загострення міжнародних відносин і переносу фокусу уваги дослідників на оцінювання шансів акторів у центросиловому протистоянні, накопиченні й застосуванні воєнної сили, міцності й конфігурації альянсів. Але й піаризація як важлива тенденція у сучасних МВ не

зникла, а додала ще одну опцію, сформувавши в своєму річищі такий потужний тренд, як піар на війні. В дослідженні цього явища може розкритися недостатньо використаний потенціал конструктивізму.

Всередині дисципліни ГМВ він може також виконувати примірливу функцію, даючи можливість дослідникам, зосередженим на вузьких емпіричних питаннях, при необхідності, вказувати на теоретичну платформу свого дослідження, не робити важкий вибір між конфліктуєчими парадигмами мейнстріму, а зайти під широку аморфну парасольку соціального конструктивізму, який, однак, є далеким від «золотої середини» між реалізмом та лібералізмом, фактично солідаризуючись з неоінституціоналізмом.

Ніби у відповідь на звинувачення, що в конструктивізмі обміль власних оригінальних ідей та підходів, бо уся концептуальна його тканина скомпільована із запозичень, деякі конструктивісти намагаються збудити нове дихання у власному підході до аналізу міжнародної політики, проголошуючи курс на оновлення, на неоконструктивізм. Успіх тут можливий, але не гарантований.

Джерела та література:

1. Іщенко, Ігор, та Ольга Башкеева. 2021. "Експланаційні можливості теорії конструктивізму в умовах зростання нелінійності світової системи." Філософія та політологія в контексті сучасної культури. Т. 13. № 2: 66-74
2. Кашук, М.Я. 2012. "Соціальний конструктивізм і внесок соціології в теорію міжнародних відносин." Нова парадигма. 109: 130-138. <https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/1516/Нова%20парадигма-130-138.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Романюк Наталія, та Юлія Сенюк. 2015. "Особливості соціально-конструктивістського підходу у дослідженні міжнародних відносин." Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Вип. 37 (3): 108-114.
4. Стародуб Т. 2012. "Особливості використання конструктивістської методологічної парадигми для дослідження міжнародного регіоналізму." Політичний менеджмент 55(4): 9-22.
5. Чарських, Ігор. 2021. "Світопорядок, що змінюється, з погляду конкуруючих мейнстрімних теоретичних парадигм." Politicus. 2: 13-18.

6. Agius, Christine. 2010. "Social Constructivism." In, A.Collins, ed. *Contemporary Security Studies*, Oxford: OUP: 87-103.

7. Barder, Alexander D. and Daniel J. Levine. 2012. 'The World Is Too Much With Us': Reification and the Depoliticising of Via Media Constructivist IR. *Millennium: Journal of International Studies* 40 (3): 585–604 ;

8. Barnett, Michael. 2017. "Social Constructivism." *The Globalization of World Politics / Seventh Edition*. Oxford: Oxford University Press. 135-147.

9. Baylis, John, Steve Smith, and Patricia Owens. 2019. *The Globalization of World Politics / Eighth Edition*. Oxford: Oxford University Press.

10. Checkel, Jeffrey. 1998. "The Constructivist Turn in International Relations Theory." *International Security* 50 (2): 324–48.

11. Checkel, Jeffrey. 1997. *Ideas and International Political Change: Soviet/Russian Behavior and the End of the Cold War*. Binghamton: Yale University Press.

72

—

12. Fierke, Karin M. 1998. *Changing Games, Changing Strategies: Critical Investigations in Security*. Manchester: Manchester University Press.

13. Fierke, Karin M. 2013. *Political Self-Sacrifice: Agency, Body and Emotion in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

14. Fierke, Karin M. and Knud E. Jørgensen. 2001. *Constructing International Relations: The Next Generation*. New York: M. E. Sharp.

15. Finnemore, Martha and Kathryn Sikkink. 2001. "Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics." *Annual Review of Political Science*. 4: 391–416.

16. Hayes, Jarrod. 2017. "Reclaiming Constructivism: Identity and the Practice of the Study of International Relations." *PS: Political Science and Politics* 50 (1): 89–92.

17. Hopf, Ted. 1998. "The Promise of Constructivism in International Relations Theory." *International Security* 23 (1): 171–200.

18. Kubáľková, Vendulka. 2019. "What constructivism?" *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*. Ed. by S. Akbarzadeh. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 23-45.

19. McCourt, David. 2022 *The New Constructivism in International Relations Theory*. Bristol University Press.

20. NDS, 2022. *The 2022 National Defense Strategy of the United States of America including the 2022 Nuclear Posture Review and the 2022 Missile Defense Review / US Department of Defense*. vi+24, ii+26, ii+12 p. <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF>

21. Onuf, Nicholas. "Nicholas Onuf on the Evolution of Social Constructivism, Turns in IR, and a Discipline of Our Making," Theory Talk #70, Thursday, 2 July 2015.

22. Palan, Ronen. 2000. "A World of Their Making: An Evaluation of the Constructivist Critique in International Relations." *Review of International Studies* 26(4): 575-598.

23. Price, Richard and Christian Reus-Smit.1998. "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism." *European Journal of International Relations* 4(3): 259-94.

24. Ruggie, John G. 1998. "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge?" *International Organization* 52 (4): 855–85

25. Smith, Steve. 2001."Foreign Policy Is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory." in Vendulka Kubáľková, ed. *Foreign Policy in a Constructed World* (Armonk, NY: M.E. Sharpe,)

26. Sterling-Folker, Jennifer. 2000. "Competing Paradigms or Birds of a Feather? Constructivism and Neoliberal Institutionalism Compared." *International Studies Quarterly*. 44(1): 97–119

27. Wendt, Alexander. 1992. "Anarchy is What States Make of It." *International Organization* 26(2): 391-425.

28. Wendt, Alexander. 1995. "Constructing International Politics." *International Security* 20(1): 71-81.

29. Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

30. Wendt, Alexander. 2008. "Alexander Wendt on UFO's, Black Swans and Constructivist International Relations," Theory Talk #3, Friday, 25 April 2008.

31. Zarakol, Ayşe. 2017. "TRIPping Constructivism." *PS: Political Science & Politics*. January 2017. <https://www.cambridge.org/core/journals/ps-political-science-and-politics/article/abs/tripping-constructivism/16946A23BE237B39212BA350E4311AEB>

---

32. Zehfuss, Maja. 2002. *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

References:

1. Ishchenko, Ihor, ta Ol'ha Bashkeyeva. 2021. "Eksplanatsiyni mozhlyvosti teoriiy konstruktivizmu v umovakh zrostannya neliniynosti svitovoyi systemy." *Filosofiya ta politolohiya v konteksti suchasnoyi kul'tury*. T. 13. № 2: 66-74.

2. Kashchuk, M.Ya. 2012. "Sotsial'nyy konstruktivizm i vnesok sotsiolohiyi v teoriyu mizhnarodnykh vidnosyn." *Nova paradyhma*. 109: 130-138. <https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/1516/Nova%20paradyhma-130-138.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

3. Romanyuk Nataliya, ta Yuliya Senyuk. 2015. "Osoblyvosti sotsialkonstruktivist's'koho pidkhodu u doslidzhenni mizhnarodnykh vidnosyn." *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny*. Vyp. 37 (3): 108-114.

74

4. Starodub T. 2012. "Osoblyvosti vykorystannya konstruktivist's'koyi metodolohichnoyi paradyhmy dlya doslidzhennya mizhnarodnoho rehionalizmu." *Politychnyy menedzhment* 55(4): 9-22.

—

5. Charskykh, Igor. 2021. "Svitoporyadok, shcho zminyuyet'sya, z pohlyadu konkuruyuchykh meynstrimnykh teoretychnykh paradyhm." *Politicus*. 2: 13-18.

6. Barder, Alexander D. and Daniel J. Levine. 2012. 'The World Is Too Much With Us': Reification and the Depoliticising of Via Media Constructivist IR. *Millennium: Journal of International Studies* 40 (3): 585-604.

7. Barnett, Michael. 2017. "Social Constructivism." *The Globalization of World Politics / Seventh Edition*. Oxford: Oxford University Press. 135-147.

8. Baylis, John, Steve Smith, and Patricia Owens. 2019. *The Globalization of World Politics / Eighth Edition*. Oxford: Oxford University Press.

9. Checkel, Jeffrey. 1998. "The Constructivist Turn in International Relations Theory." *International Security* 50 (2): 324-48.

10. Checkel, Jeffrey. 1997. *Ideas and International Political Change: Soviet/Russian Behavior and the End of the Cold War*. Binghamton: Yale University Press.

11. Fierke, Karin M. 1998. *Changing Games, Changing Strategies: Critical Investigations in Security*. Manchester: Manchester University Press.
12. Fierke, Karin M. 2013. *Political Self-Sacrifice: Agency, Body and Emotion in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Fierke, Karin M. and Knud E. Jørgensen. 2001. *Constructing International Relations: The Next Generation*. New York: M. E. Sharp.
14. Finnemore, Martha and Kathryn Sikkink. 2001. "Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics." *Annual Review of Political Science*. 4: 391–416.
15. Hayes, Jarrod. 2017. "Reclaiming Constructivism: Identity and the Practice of the Study of International Relations." *PS: Political Science and Politics* 50 (1): 89–92.
16. Hopf, Ted. 1998. "The Promise of Constructivism in International Relations Theory." *International Security* 23 (1): 171–200.
17. Kubáľková, Vendulka. 2019. "What constructivism?" *Routledge Handbook of International Relations in the Middle East*. Ed. by S. Akbarzadeh. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 23-45.
18. McCourt, David. 2022 *The New Constructivism in International Relations Theory*. Bristol University Press.
19. NDS, 2022. *The 2022 National Defense Strategy of the United States of America including the 2022 Nuclear Posture Review and the 2022 Missile Defense Review / US Department of Defense*. vi+24, ii+26, ii+12 p. <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF>
20. Onuf, Nicholas. "Nicholas Onuf on the Evolution of Social Constructivism, Turns in IR, and a Discipline of Our Making," *Theory Talk #70*, Thursday, 2 July 2015.
21. Palan, Ronen. 2000. "A World of Their Making: An Evaluation of the Constructivist Critique in International Relations." *Review of International Studies* 26(4): 575-598.
22. Price, Richard and Christian Reus-Smit. 1998. "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism." *European Journal of International Relations* 4(3): 259-94.
23. Ruggie, John G. 1998. "What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge?" *International Organization* 52 (4): 855–85

24. Smith, Steve. 2001. "Foreign Policy Is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory." in Vendulka Kubálková, ed. *Foreign Policy in a Constructed World* (Armonk, NY: M.E. Sharpe,)

25. Sterling-Folker, Jennifer. 2000. "Competing Paradigms or Birds of a Feather? Constructivism and Neoliberal Institutionalism Compared." *International Studies Quarterly* 44(1): 97-119.

26. Wendt, Alexander. 1992. "Anarchy is What States Make of It." *International Organization* 26(2): 391-425.

27. Wendt, Alexander. 1995. "Constructing International Politics." *International Security* 20(1): 71-81.

28. Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

29. Wendt, Alexander. 2008. "Alexander Wendt on UFO's, Black Swans and Constructivist International Relations," Theory Talk #3, Friday, 25 April 2008.

76 — 30. Zarakol, Ayşe. 2017. "TRIPping Constructivism." *PS: Political Science & Politics*. January 2017. <https://www.cambridge.org/core/journals/ps-political-science-and-politics/article/abs/tripping-constructivism/16946A23BE237B39212BA350E4311AEB>

31. Zehfuss, Maja. 2002. *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.